

Minoritads en Tirchia

La Societad per pievels smanatschads rapporta

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Dapi 42 onns s'engascha la Societad per pievels smanatschads (SPS) (1) a favor da gruppas etnicas u confessionsualas en situaziuns criticas, pia per defender lur dretgs umans. La SPS è reconuschida sco cussegliastra da l'ONU e collavuratura dal Cussegl da l'Europa. Ella è represchentada ad Arbil (Curdistan/Irac), Berlin, Berna, Bulsau, Londra, Luxemburg, New York, Paris, Prishtinë (Cosova), Sarajevo e Vienna.** Sia revista «Bedrohte Völker», numnada pli baud «Pogrom», cumpara mintga dus mais cun infurmaziuns davart minoritads en l'entir mund. Plinavant tramett'la adina puspè sia gasettina davart cas actuals. Quella dals 30 da mars 2010 pertutga la Tirchia. Pertge gist lezza? «Wenn hinten, weit, in der Türkei, die Völker aufeinander schlagen» (Faust I, 862–863). Oz n'è la Tirchia betg pli «weit hinten», mabain be daspera, in pajais da strusch 74 milliuns olmas che las medias menziunan bunamain mintga di. 2006 ha Orhan Pamuk, scriptur d'Istanbul e commember prominent da la societad civila tirca, survegnì il premi Nobel da litteratura. 2010 fa in cas insolit puspè attent a lezza citad. Mintg'onnumn'ins duas «chapitalas culturalas» novas da l'Europa en dus pajais differents da l'UE, ina en in commember vegl ed ina en in pajais ch'è vegnì commember pir en noss tschientaner. Per 2010 han ins tshernì Essen (Germania) e Pécs (Ungaria). Ma tge surpraisa! Per l'emprima giada datti ina terza «chapitala culturala», la quala è situada en in pajais che na fa betg part da l'UE: Igl è Istanbul, durant tschientaners chapitala dals sultans osmans. I s'enclegia che la Tirchia vul profitar da l'ocasiun per far valair sia candidatura a la commembranza en l'UE. Ma ella n'è betg pronta, ed ina da sias mancanzas è la violaziun sistemática dals dretgs da las minoritads. Gia la busta cun la gasettina da la SPS mussa colur cun la lingia grossa: «La Tirchia n'è betg madira per l'Europa. Ella duai finalmain chalar da supprimer Curds e cristians.» Quai di il pli gravant. Ma ins sto renfatschar anc dapli a la Tirchia.

Letnia curda opprimida

Il fegl da la SPS punctuescha: «En Germania vivan var 800 000 [umans da lingua] curda e passa 200 000 commembras e commembers da minoritads confessionsualas, [cunzunt] da las baselgias sirianas arameicas e da l'armena (...). Lur destin mussa la vart stgira da la Tirchia (...) perquai ch'ìls blers èn vegnids qua sco fugitivs u bandischads. La persecuziun ed oppressiun da las minoritads ha entschavi cun ils genocidis cunter lezs pievels, l'expulsiun dals Grecs ortodoxs e la sutmissiun dals Curds. Anc adina vegnan [questas minoritads] persequitadas e supprimidas.» La segunda pagina da la gasettina stat sut la lingia grossa: «15 milliuns Curds senza dretgs. Lingua e cultura supprimidas.» Il linguatg curd, cun dus idioms duvrads en Tirchia, fa part da la famiglia iranaisa, sco il persian, ils plis linguatgs da l'Afganistan e quel da l'Osezia en il Caucasus.

Suenter quindesch onns da guerra

La p. 2 rapporta: «15 milliuns Curds vivan en Tirchia. En il Sidost dal pajais furman els la maioritad. Fin oz na datti nagina scola cun instrucziun curda. Primminister Recep Tayyip Erdogan ha tuttina fatg concessiuns, ma Curds e Curds ston anc adina quintar cun chastis sch'ì dovran lur lingua en il parlament, tar autoritads u a l'università. Ins na lubescha nagina partida che sa numnass 'curda'. Tgi ch'insista en il parlament sin ils dretgs d'umans curds vegn expulsà. L'autonomia regionala è evidenta en Scozia, Wales/Cymru, Catalugna, il Tirol dal sid, il Kurdistan d'Irac, l'Aceh en l'Indonesia

«La Tirchia n'è betg madira per l'Europa. Ella duai finalmain chalar da supprimer Curds e cristians», scriva la Societad per pievels smanatschads.

euv; ad Ankara vala ina tala pretensiun sco 'postulat absurd da terrorists' (...). La gestia arbitrara da Tirchia ha ruina las vitas d'almain 4835 personas curdas en fermanza politica. Var 1600 n'han ins mai manà avant dretgira; bleras èn en prashun dapi passa ventg onns. En december 2008 han ins scumandà la partida procurda (...). Ad Osman Baydemir, president da la citad curda da Diyarbakir, han ins scumandà da surtir da Tirchia (...). Bleras personas en fermanza politica han simplamain ferg diever da lur dretgs democratics u collavurà cun medias criticas (...). Durant la guerra civila [en Kurdistan] 1984–1999 èn fin a 17 000 umans svanids (...). Ins ha deportà, torturà e savens mazzà a moda ordvart crudavla politichers locals, advocats, defensors dal dretgs umans, schurnalists, scripturs, gliend d'affars e schizunt minorens, (...) bittond giu las baras en cisternas u en chavorgias inaccessibleas. Onns ed onns scumandavan autoritads tircas da tscherchar personas svanidas. Ussa scuuv'ins fossas comunablas. Sper Kulp en la provinza da Diyarbakir han ins chatà en in di 105 fossas en sis lieus differents; il magazin 'Die Zeit' ha rapportà en chausa ils 10 da zercladur 2009 sut il titel 'Die Toten steigen aus dem Brunnen' (...). Dapi 1987 ha l'armada tirc destrui, tuttafatg u en part, almain 3876 vitgs en l'intschess curd. Lur reconstrucziun spetgan anc adina bler dapli che dus milliuns umans bandischads; da quests n'ha il stadi betg s'occupà. Dapi lur èn tshientmillis crudads en la misergia en las parts paupras da las citads; i pretendan perquai che la regenza als indemniseschia ed als gidia a turnar senza cundiziuns. L'emprim ston ins dentant deminar il terratsch e meglierar l'infrastructura.» En la «Süddeutsche Zeitung» (Minca) dals 28 d'avrigl 2010 (p. 3) rapporta Kai Strittmatter: «Quattermilli minorens han ins mess sco malfatschents avant dretgiras spezialas. 272 eran en prashun a la fin da 2009; questa cifra provegn dal ministeri tirc da giustia. Ils blers duain avair bittà crappa.»

Per l'adualitad d'umens e dunnas

L'immigraziun tirc en Svizra, Germania euv. ha manà tar nus ina gruppa religiosa ch'ins enconuscheva pli baud strusch, numnadamain l'alevida. Ella è gia reconuschida en singuls pajais federativs tudestgs; il Baden-Württemberg per exempel ha introducì uras da religiuon alevida separada da l'islamica ortodoxa. La confessiun alevida venerescha spezialmain la memorgia dal calif Ali († 661) sco «in'apariziun divina daventada persuna» (2). La ductrina alevida punctuescha l'aduali-

tad d'umens e dunnas e refusescha las «tschintg pitgas da l'islam»; perquai la resguardavan ils sultans osmans sco eretica. Populaziuns alevidas datti oz cunzunt en las citads industrialas tircas, ma lur intschesch tradiziunal è situà en l'Anatolia centrala enturn Kayseri e Sivas. En Tirchia vivan 10–20 milliuns umans da confessiun alevida. Las autoritads tircas promovon lur conversiun a l'islam ortodox; la SPS punctuescha: «Cunter lur voluntad erig'ins moscheas en vitgs alevids, e lur uffants ston frequentar l'estrucziun religiusa islamica ortodoxa.» Ina schurnalista svizra rapporta: «Dal 2001 ha in bab alevid inoltrà in plant a la Dretgira europeica dals dretgs umans encunter la participaziun da sia figlia (...) a l'estrucziun religiusa islamica ortodoxa. Ils derschaders da Strassburg han truà en october 2007 che l'estrucziun religiusa obligatoria 'na correspundia betg als criteris d'in'educaziun pluralistica en ina societad democratica'. Quai è stà in pass decisiv per il cumbat alevid a favor dals agens dretgs culturals; i n'ha dentant midà nagut tar la pratica currenta a scola» (3).

Baselgias cristianas

En Tirchia fan var 120 000 personas part d'ina baselgia cristiana. La SPS rapporta: «La libertad religiusa è francada en la constituziun, ma para da valair mo per l'islam ortodox. Igl è scumandà da scolar spirituals cristians, ch'ì sajan Armens, Grecs ortodoxs, Sirians ortodoxs, catolics u protestants. Ins empermetta adina puspè d'abolir lez scumond. Las baselgias n'astgan posseder ni contos da banca ni immobiglias. L'apostel Paulus è naschi a Tarsus en la Tirchia dal sid; la baselgia che porta ses num è mo in exempel da la discriminaziun ch'ins sforza si a las plaivs. Ins l'ha surdvrada durant decennis per finamiras militaras; ussa celebresch'ins là puspè cults divins, ma mintgin basegna ina lubientscha speziala, e mo umans cun carta d'entrada astgan far part.» La Baselgia siriana ortodoxa (BSO) è naschida en il segund tschientaner ad Edessa en Mesopotamia (oz Sanliurfa en Tirchia) ed ha sa sviluppada en opposiziun cun la baselgia uffiziala da l'imperi da l'Orient (Constantinopel). Il patriarc da la BSO residescha a Damascus. La SPS rapporta: «Avant tschinquant onns viveva ina cuminanza cristiana da var 200 000 umans da linguatg arameic en il massiv da Tur Abdin [sper Mardin] en la Tirchia dal sidost. Oz, suenter l'emigraziun durant la guerra civila, datti mo pli 2000; (...) ils blers fan part da la BSO. Pli baud devi là passa otganta claustras, oz mo pli sis; duas d'ellas han ina scola nua ch'ins instruescha la lingua, litteratura e liturgia da lezza baselgia. Dapi 1600 onns stat là la

claustra da Mor Gabriel, ina da las pli veglias da la cristianità. Ina dispita giuridica periclitoscha ses funs; la SPS s'engascha per ina conciliaziun rapida. Dapi insaquant onns turnan adina dapli fugitivs arameics da l'Europa centrala al Tur Abdin; per lur culegna e protecziun basegnan els urgentamain l'agid da regenzas europeicas.» La principala baselgia cristiana da Tirchia è l'armena cun tut al pli 65 000 olmas; ses futur dependa per gronda part dal svilup da la schientscha istorica tirc areguard il genocidi da 1915 e dals onns suandants. Il patriarc ecumenic ortodox residescha anc adina ad Istanbul, ma sia cuminanza en Tirchia dumbra mo pli strusch 4000 olmas.

In linguatg caucasic

La gasettina da la SPS davart la Tirchia menziuna anc ina minoritad uschiglio ignorada, quella dals Las sper il Mar nair ed il cunfin da Georgia, enturn Rize, citad da derivanza da primminister Erdogan. Il pievel lasic, islamic ortodox, discorra in linguatg caucasic dal sid, pia in parent dal georgian. Quants umans? In manual da 2002 scriva: «Lur derasaziun actuala sa restrenscha mo pli ad intschesch pitschens en valladas isoladas d'auts culms (...) tranter Artvin e Rize (...). Lur lingua vegn pia probablmain a murir (...). En la medema part nordorientala da Tirchia (...) vivan anc populaziuns georgianas islamicas; (...) mo pli 8000 umans discurren anc georgian» (4). Ma tgi che sa fatschenta cun la sociolinguistica sa ch'ìn linguatg spretschà svanescha da la vita publica e po survivor ditg en il ravugl da famiglias e d'amizias. L'occitan u lingua d'oc san ins strusch pli dudir en ina gronda part da la Frantscha dal sid; ma l'Uniuon per la fraternitad tranter Catalans ed Occitans, manada d'Enric Garriga Trullols (Barcelona), arranscha adina puspè viadis collectivs en lez intschesch tar gruppas che pledan occitan. Perquai èsi bain pussavel che 300 000 umans discurren il linguatg lasic en Tirchia, sco ch'ìl fegl da la SPS pretenda. En mintga cas ha questa motivs avunda da far attent a la situaziun da las minoritads en Tirchia.

1. **Adressa:** Postfach 2024, D-37010 Göttingen. **Fax:** 0049 551 58028. **Posta electronica:** info@gfbv.de. **Website:** <www.gfbv.de>
2. **Gerhard Schweizer, Islam und Abendland. Segunda ediziun schlargiada ed actualisada.** Stuttgart (Klett-Cotta, ISBN 3-608-96008-2) 2003, p. 159.
3. **Amalia van Gent, Leben auf Bruchlinien. Turritg (Rotpunktverlag, ISBN 978-3-85869-377-8) 2008, p. 236.**
4. **Wolf-Dieter Hütteroth e Volker Höfeld. Türkei. Segunda ediziun. Darmstadt (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ISBN 3-534-13712-4) 2002, p. 186.**